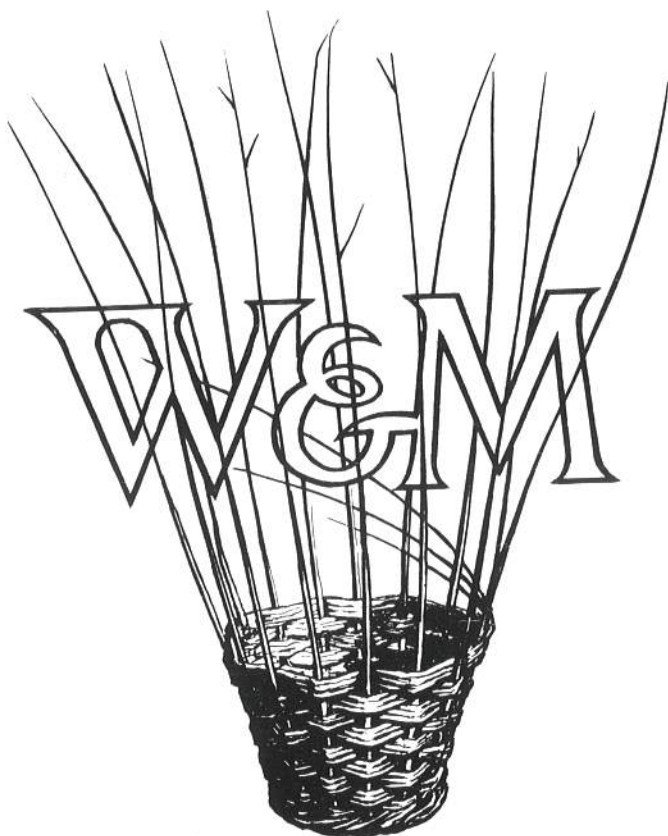

WILG & MAND

1982-1

WILG & MAND

Bulletin van de Stichting Wilg & Mand, gevestigd te IJsselstein.

Doelstelling van de stichting: stimuleren van de belangstelling voor de mandenmakerij en de griendcultuur; organisatie van cursussen mandenvlechten; verzamelen van historische gegevens en materialen; enz.

Bestuur:

Ch. W. Vink te IJsselstein, voorzitter.

C. Tutein Nolthenius te Oisterwijk, secretaris.

P. van den Dool te Boskoop.

A.D. van 't Hoog te Veessen (gem. Heerde).

G.M. Pot - van Regteren Altena te Schoorl.

H.P. Verboord te Vlijmen.

A. Westendorp te Heerde.

Donateurs van de stichting ontvangen het bulletin gratis.
Minimum donatie f. 15,-

Minimum donatie f 15,-- per jaar.

Redactie:

A. van 't Hoog (Veessen)

J. Ooms (Nootdorp)

G.M. Pot - van Regteren Altena (Schoorl)

ir. C. Tutein Nolthenius (Oisterwijk).

Bijdragen voor het bulletin kunnen gezonden worden aan het onderstaande adres, met vriendelijk verzoek het papier eenzijdig te gebruiken, liefst getypt en anders duidelijk geschreven.

Redactiesecretariaat, Administratie en advertenties:
Nassaulaan 14, 5062 JN, Oirschot

Nassaulaan 14, 5062 JN Oisterwijk, tel. 04242- 82238.
Bankrekening t.n.v. de Stichting

Bankrekening, t.n.v. de Stichting Wilg & Mand, nr. 41 89 09 083
Amrobank te Vliemen

Amrobank te Vlijmen.

Gironr. van de bank: 109 10 55

Blz.

- 1 Van het bestuur: betaling donatie 1982/oproep voor mate-
 2 riaal/werving donateurs.
 3 Van de radactie: kopij.
 4 IJstoren als werkplaats (J.O.).
 7 De vliegermand (A. v. 't H.).
 10 Conservering van manden (voordracht door J. van Linge).
 12 Ordenen van een verzameling (id. door B. Wander).

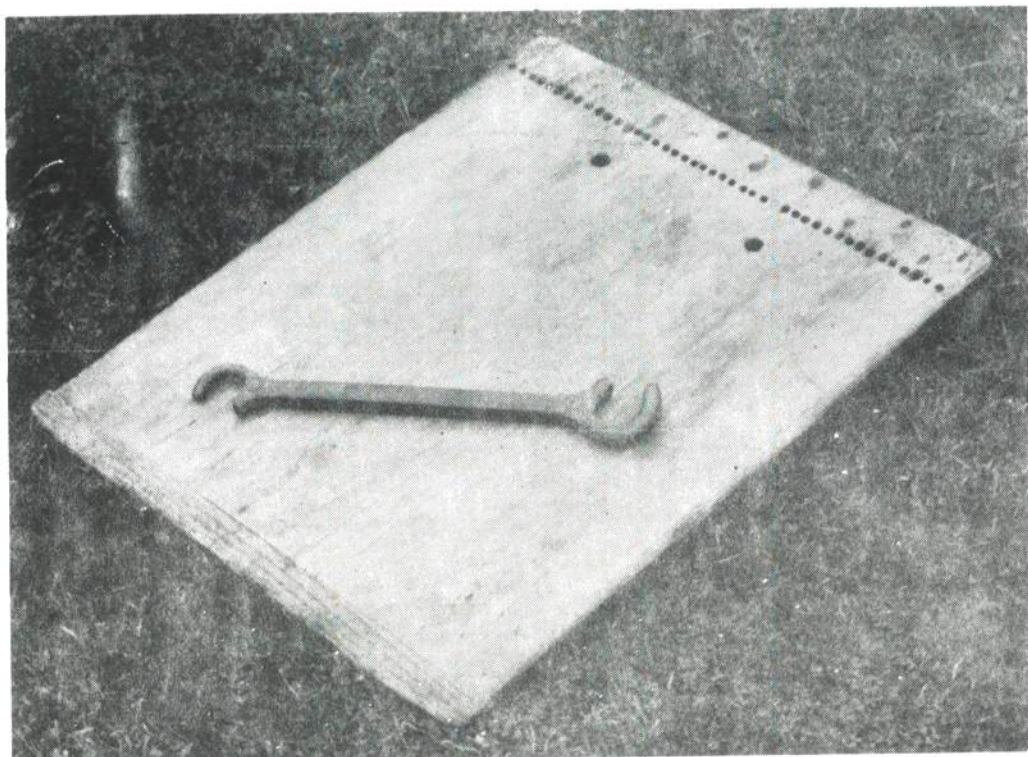
[illegible]

Betaling donatie 1982

Tot ons genoegen kunnen we u de betaling van uw donatie voor 1982 per acceptgiro laten doen. De PTT gaf toestemming en dus vindt u, voor zover u nog niet betaald hebt, bijgesloten een acceptgirokaart. Gaarne controleren of naam, adres en postcode juist zijn. Zo niet, dan gaarne verbeteren.

Wij zouden het ook op prijs stellen als u uw beroep, bezigheid of speciale interesse aan ons op deze kaart kenbaar zou maken omdat dit misschien van nut kan zijn voor onze stichting. We denken aan uw hulp in de vorm van uw raad, vakkennis, of werkring. Dit kan op dit ogenblik op allerlei gebied zijn.

Bij deze doet de stichting een beroep op u voor oud materiaal de mandenmakerij betreffende. We zoeken oude gegevens als foto's, boekjes, kranten- en tijdschriftartikelen maar ook oude correspondenties, advertenties, boekhoudingen e.d. Zo mogelijk krijgen we dit soort zaken in origineel in ons bezit, maar u zult het wellicht (nog) niet willen afstaan. Daarom de vraag om het ons toch te melden en zo mogelijk ter inzage te geven. We kunnen dan misschien fotocopieën maken en aldus wat archief gaan opbouwen. Ook realia, zoals gereedschappen (versleten), hulpmiddelen en manden zijn uiteraard welkom. We hopen dat u mee gaat helpen want zoals eerder gemeld een begin is er. Mandenmaker H.J. van Heist uit Haarsteeg schonk ons namelijk bij een bezoekje aan zijn werkplaats zeer spontaan een werkblok en een buigijzer voor zware stokken. We kunnen nu een foto van deze voor-

Werkblok en buigijzer
gekregen van A. van Heist, Haarsteeg.

werpen plaatsen. Verder maakte hij voor onze collectie een zogenaamde pinnenmandje (knijpermandje), een model wat hij vroeger veel maakte maar waar tegenwoordig, nu er centrifuges en wasdrogers zijn, niet veel vraag meer naar zal zijn.

Op de foto is te zien hoe het gebruikt behoort te worden. Het is de eerste mand van de collectie die we met uw hulp hopen op te gaan bouwen. Het zal in de voor onze stichting gereserveerde afdeling van het museum in IJsselstein gaan prijken.

Werving donateurs

Wij blijven een beroep op u doen om donateurs te werven voor onze stichting. Er zijn nu 275 donateurs maar we zijn ervan overtuigd dat er zeer velen zijn die helaas nog nooit van onze stichting en de doelstellingen hebben gehoord. Daarom met wat moeite van uw kant zullen velen in uw omgeving bereid zijn donateur te worden.

Wij zijn graag bereid hen een exemplaar van het bulletin ter kennismaking en opwekking toe te zenden.

Pinnenmandje voor de collectie van W&M
gemaakt in 1981 door A. van Heist, Haarsteeg.

V A N D E R E D A C T I E

Kopij

De redactie van het bulletin zoekt kopij, speciaal betreffende oude verhalen die interessant zijn om vast te leggen voor het nageslacht. Zaken rond de mandenmakerij en teenteelt. Nu is er uit de geheugens nog wat op te tekenen. Kunt u zelf niet schrijven maar hebt u een verhaal? Bericht ons dat, dan zullen we het via een interviewvorm bij u ophalen.

Pinnenmandje in gebruik.

o-o

IJstoren als werkplaats

Mijn vaders werkplaats was eens een historisch monument. In Kralingseveer, beneden aan de Schaardijk. Het was een wat eigenaardig gebouw (meer een gewelf): ronde vorm, hoge muren, rieten dak. 't Had vele jaren dienst gedaan als ijstoren voor de in Kralingseveer florerende zalmhandel. Dat was in de tijd dat de heer Van den Akker, eigenaar van restaurant 't Zalmhuis, ook als afslager fungeerde voor de verkoop van de vele zalmen en elften, die dagelijks werden aangevoerd. Vers uit de Maas, waarin zelfs steuren werden gevangen. Toen de koeltechnologie de eerste ijsbroden begon op te leveren, die per wagen konden worden bezorgd,

kreeg de ijstoren een andere bestemming. Ze werd werkplaats voor mijn vader, die als zalmandenmaker een nauwe relatie met de ijskelder-eigenaren onderhield. In bulletin 2 staat een foto van 't gebouw in kwestie. 't Was om precies te zijn achthoekig. Een primitief zelfgemaakt klapdeurtje gaf toegang tot de grote holle ruimte. Een bespinragd raam zorgde voor het broodnodige licht. Onder dat raam lag de werkplank van vader, ongeveer 1,5 x 2 mtr. Daarop een heel klein zitbankje, waaraan geen meubelontwerper te pas was gekomen, en het nodige gereedschap: steekmes, klopijzer, snoeischaar en wat al niet meer. Er lagen nog twee van die werkplanken, omdat vader zich eens de luxe heeft kunnen permitteren twee knechten in dienst te hebben: mijn grootvader en m'n oudste broer die overigens snel z'n biezen pakte en naar zee ging. Opa heeft tot z'n dood meegewerkt. Midden in de werkplaats stond een roestbruine potkachel met Waterlooplein-allure. Die "centrale verwarmers" was via een lange kronkelpijp en een paar ellebogen in contact gebracht met de buitenlucht. De kachel werd uitsluitend gestookt met hout. 't Was een veelvraat. Aan afval van de mandenproductie had hij nooit genoeg. Er moest fiks worden bijgevoerd met brandstof, die uit de Maas was opgevisst. Zodra de voorraad uitgeput raakte ging vader weer naar "de dam" om al wat aan brandbaars was aangespoeld op het droge te krijgen. Dat was vaak geen ongevaarlijk karwei, want de basaltkeien waren glad en sommige planken en balken loodzwaar. Er was ook sprokkelspul van handzamer formaat, variërend van afgedankte klompen tot te gammele kratjes. Dikwijls dik onder de olie en teer. 't Hout kreeg nooit de tijd goed te drogen. De kachel ontwikkelde dan ook steevast een fiks rookgordijn, waardoor vader nogal eens aan het oog van de koffie- en theebezorgsters (m'n zusjes) was onttrokken. Schuin boven de kachel hing een grote olielamp met geborst glas. In donkere tijden de enige lichtbron. Ze had iets mysterieus in mijn ogen. Soms zelfs iets spookachtigs, door de grillige schaduwen op de toch al weinig opwekkende muren. Aan de voet van de kachel stond een grote gietijzeren hengselpot met slootwater erin. Daarin doopte vader onder andere de staken, die met ferme hand in een bodem moesten worden gespietst. Hij waste er ook z'n handen in als er al te veel kroos op de sloot lag. Van enig sanitair was natuurlijk geen sprake. Her en der in de werkplaats bossen teen, rotanbundels, nieuwe manden, te repareren exemplaren en aanverwante zaken. Aan grote draadnagels hingen houten hoepels in velerlei formaten. Er hing ook een slijpplank met een bakje eraan voorzien van fijn zand. Hoe scherp vaders messen daarop konden worden bewijst nog altijd een litteken in m'n linkerduim, als herinnering aan mijn verplichte klus na schooltijd: gras snijden voor twintig konijnen.

Hoog in de rieten nok hingen spinnewebben de eeuwigheid te trotseren. Een vloer was de werkplaats niet rijk. Hoewel ... op de vochtige veengrond vormde teenafval de mooiste bodembedekking die een mandenmaker zich maar kon wensen.

In de sloot bij de werkplaats lagen altijd bossen teen te weken. Soms wel tien tegelijk. Door palen en dwarslatten bleven ze goed ondergedompeld. Na een dag of vijf, zes mochten ze weer boven water komen. Vrijwel altijd zat er dan paling in. Aan de overkant van de sloot lag een klein boerenhuisje met kippenhok. En daarnaast het terrein van nòg een mandenmakersbedrijf: Van Holten. 't Stond steevast vol mandflessen. De geur van teen, die daar lag te buffen, was altijd erg penetrant.

Van beide mandenmakerijen is niets meer over. Alles op en onder de Schaardijk moest in de zestiger jaren tegen de vlakke. Gelukkig kunnen bulldozers geen herinneringen slopen. Soms komen ze me tot in de kleinste details voor de geest. Een paar weken geleden kreeg ik het boek "IJskelders" in handen. Ik had gehoopt er vaders ijstoren in terug te vinden, maar de auteurs waren niet op dat spoor gekomen. Desalniettemin een boeiende uitgave met een imponerend stuk ijskeldergeschiedenis. Al in de 3e eeuw waren er ijsbewaarpplaatsen in China. En wist u dat bij paleis Soestdijk een ijskelder staat waarin nu champignons worden gekweekt?

In bedoeld handboek komen vaak manden op de proppen. Een klein fragment: "De verzending van de vis door de vishandelaren ging meestal in manden. Daarin werd laag voor laag vis en ijs, gescheiden door vijgematten, verpakt. Ze werd dan per paard en wagen of per schuit vervoerd naar een spoorwegstation ofwel naar een groter schip. In Breukelen ging de vis meestal op donderdag naar het station, met paard en wagen. Een 150 manden gingen naar het Roergebied en 100 naar Londen. In iedere mand zat ongeveer 100 pond vis netto. Als de vis 's middags uit Breukelen werd verzonden, was hij de volgende ochtend in Billingsgate, de vismarkt van Londen".

Nederlandse mandenmakers droegen aldus hun teentje bij tot meerdere glorie van Neerlands export. Met ambachtelijke producten, die van rand tot bodem vakmanschap demonstreerden. Zuiver handwerk. Het eelt in de handpalmen van mijn vader liet daar geen twijfel aan bestaan. Als hij me aan de hand meenam naar z'n ijstoren voelde ik iets dat op grof schuurpapier leek. 't Was een veilig gevoel.

J.O.

(literatuur: IJskelders, koeltechnieken van weleer door A.W. Reinink en J.G. Vermeulen, uitgever: Heuff, Nieuwkoop).

De vliegermand

Begin vorig jaar kwamen 2 vliegerenthousiasten naar Heerde met een nogal ongewoon verzoek - een vliegermand -. Deze mand opgelaten aan een stelsel van vliegers moest een persoon kunnen dragen. Als bewijsstuk dat het eens gedaan was, hadden Jaap en Ben Hoogerdijs uit Amsterdam een oud Engels boek meegenomen getiteld: Early Aviation, deel I, Balloons Kite's and Airships, van Percy B. Walker.

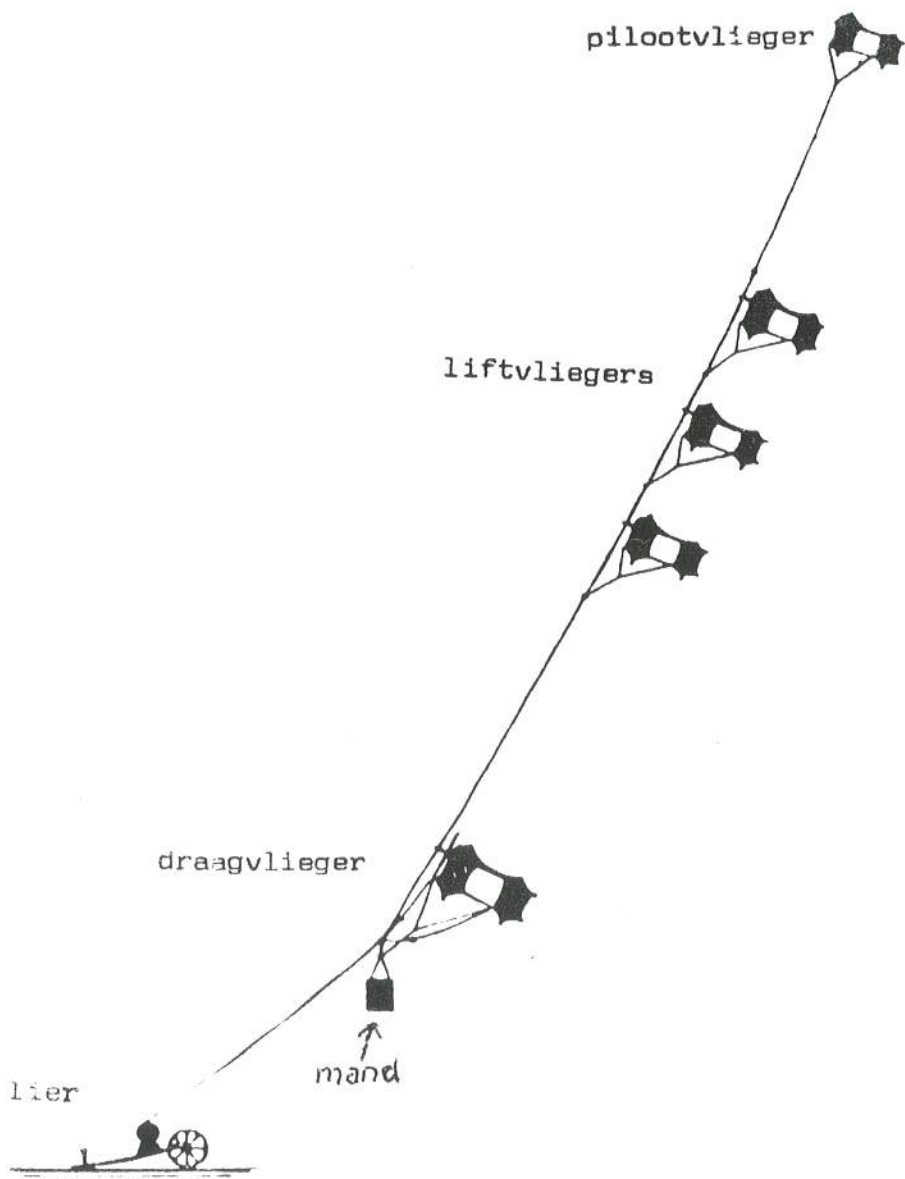
Daarin stond een foto afgedrukt van zo'n ronde vliegermand voor verkenning van vijandelijke doelen, toen de vliegtuigindustrie nog niet zo ver was. Of wij zo'n mand konden en wilden maken. Mandenmaker Westendorp is, zoals hij zelf zegt, voor zulke zaken met een natte vinger te lijmen. Er is met Jaap en Ben uitvoerig over de maten en details gesproken, getekend, tot er een definitief ontwerp op papier was gezet. Van die dag was niet veel meer over. Voor de technische details zijn Westendorp en Arie van 't Hoog nog eens om de tafel gaan zitten, waarbij Westendorp in gedachten al verschillende vliegermanden in diverse uitvoeringen had gevlochten, een soort "luchtmanden". De grootste wijdte mocht 90 cm zijn, de hoogte 1,20 meter en de eis was vooral: sterk en veilig voor de "inzittende".

Het stelsel van vliegers komt van Codyvliegers, genoemd naar Cody: een ontwerper en uitvoerder van dit systeem van vliegeren, waarbij een mand langs een lijn pendelt. Cody leefde en werkte rond deze eeuwwisseling.

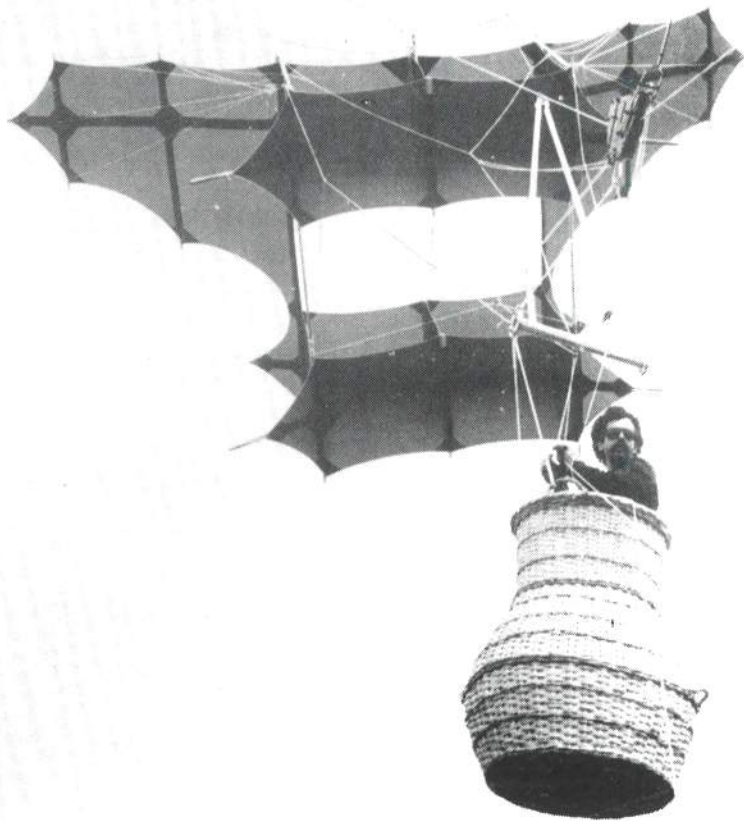
Jaap en Ben hebben, met steun van een Engelsman die bezeten is van het Cody-systeem, alle vliegers zelf gemaakt van spinnaker-nylon, bamboe en aluminium. Als eerste vlieger wordt de piloot-vlieger aan een lijn van 350 meter opgelaten. Aan deze lijn komt de hoofdlijn van 10 mm dik nylon. Langs de hoofdlijn worden 3 tot 5 liftvliegers naar boven gelaten, waarbij een ingenieus systeem op de hoofdlijn zorgt voor de tijdige stop der liftvliegers op de juiste plaats (liftvlieger meet breed 4,50 meter bij 2,70 meter hoog). Deze houden de hoofdlijn gespannen.

Ten slotte gaat de draagvlieger met katrolwerk en extra stuurlijnen naar boven (spanwijdte 8,50 meter bij 3,60 meter hoog) en hieraan wordt de mand bevestigd. De hoofdlijn zit op de grond aan een lier bevestigd. De mand wordt door de draagvlieger naar de gewenste hoogte gebracht. Er zijn zeker 8 man nodig om dit spektakelstuk - het manliften - op te voeren.

Terug naar de werkplaats, met beide voeten op de plank. Onder de voeten groeit de bodem tot de gewenste grootte. De zwaarst aanwezige eenjarige, witte staken zijn nodig om de mand op te vlechten. De mand is gesleuwd of gemat, en 15 kinnen van rotan

versterken het vlechtwerk. Op $\frac{1}{3}$ en $\frac{2}{3}$ van de hoogte wordt eerst een rotankim van 3 naar links gevlochten en daarop meteen een kim naar rechts, zodat een visgraatmotief ontstaat. Aan de eerste dubbele kim worden 2 oren bevestigd, ook weer van rotan. De mand is dubbel gestaakt, wat wil zeggen, dat naast de staken extra staken worden ingestoken met de top naar beneden, zodat van het onderende der staken een zware rand gelegd kan worden.

Draagvlieger plus mand met daarboven de liftvliegers, de mand gemaakt in zomer 1981 door A. Westendorp en A. van 't Hoog.

meestal ook "het genieten van" als oogmerk heeft.

Slijtage treedt namelijk bij manden niet alleen op door het gebruik; gewoon neergezet in een kamer doen stof, vocht en licht langzaam hun werk waardoor een mand langzaam vergaat.

Manden hebben het voordeel boven veel andere voorwerpen dat ze van één soort materiaal gemaakt zijn.

Een combinatie van bijvoorbeeld hout en metaal of hout en verf is voor bewaren veel lastiger omdat ieder materiaal onder andere condities het beste bewaard kan worden terwijl de materialen ook op elkaar kunnen inwerken.

Hoewel uit de eerste regels blijkt dat airconditioning wenselijk is zullen particulieren dat meestal niet kunnen verwezenlijken. Voor een gewone verzameling is het van belang te weten dat hout en dus ook teen van een mand altijd wat vocht bevat en dat dit vochtgehalte in evenwicht met zijn omgeving moet zijn. Sterke wisselingen van het vochtgehalte van de omgeving is ongewenst omdat het hout niet zoveel vocht afstaat of opneemt.

De temperatuurschommelingen in een kamer tussen nacht en dag van 10-20° C zijn al erg genoeg en deze moeten dus niet vergroot worden door bijvoorbeeld manden bij het raam te zetten zodat ze nog veel warmer kunnen worden door verwarming door de zon.

Andere dingen waar we op moeten letten zijn onder andere de houtworm. De hiertegen bruikbare bestrijdingsmiddelen zijn giftig dus is voorzichtigheid geboden. Regelmatige controle van het hout op nieuwe gaatjes is nodig.

Na smeren of spuiten met pyrodée wat toch zo nu en dan moet gebeuren, moet men steeds de handen goed wassen.

Stof verwijderen is belangrijker dan menigeen denkt. De huisvrouw doet het meestal voor de netheid, echter stof hecht zich aan de voorwerpen en chemische stoffen uit de lucht hechten zich op hun beurt aan het stof. Zo gaan de chemische middelen langzaam op de voorwerpen inwerken. Mandwerk wordt zo eerder brokkelig. Dat gebeurt in West-Nederland eerder dan in Oost-Nederland waar de lucht nog zuiverder is.

Schoonmaken. Bij voorwerpen die men voor zijn verzameling ontvangt, doet men dus goed om ze voorzichtig met een lauw sopje met zachte zeep te wassen, dan goed te spoelen en geventileerd te drogen.

Sommigen geven de voorkeur aan voorwerpen met siliconen was of gewone was in te wrijven. Ook kan men met polyurethaanlak de manden bestrijken. Allemaal methoden die wel de inwerking van stof voorkomen, maar de voorwerpen minder natuurlijk van aanzien maken.

Restauratie. Belangrijkste hierbij is dat een reparatie altijd eenvoudig en volledig ongedaan moet kunnen worden gemaakt. Dit omdat mettertijd wellicht betere materialen of methodieken be-

schikbaar komen. Bij lijmen wel een goede watervaste lijm gebruiken anders is een mand niet goed schoon te wassen. Bisonkit is bijvoorbeeld een voor dit doel zeer ongeschikte lijmsort.

Op een vraag van een van de toehoorders of een schoteltje vocht in een mand geen goed middel is om de lucht niet te droog te laten worden zou de heer Van Linge mededelen dat dit niet goed is. Vlak bij het schoteltje is er namelijk een extra hoge vochtigheid en even verder een veel lagere luchtvochtigheid terwijl bovendien de kans bestaat dat zo nu en dan vergeten wordt het schoteltje tijdig bij te vullen en dan wordt het dus juist extra droog. Een constant niveau van vochtigheid en temperatuur is beter dan een ideaal niveau dat niet altijd gehandhaafd kan worden.

De heer Van Linge antwoordde bevestigend op de vraag of gas-sen een goede bestrijding van de houtworm is. Helaas is het echter een dure methode, ook al omdat het door een goede vakman moet gebeuren, waarvan er maar weinig in ons land zijn.

Om houtworm tegen te gaan is het gebruiken van de manden wel goed, maar dit geeft uiteraard wel slijtage. De bruine tint van bijvoorbeeld buffteen zou men het beste behouden door de voorwerpen in het donker te bewaren want licht geeft invloed op de verkleuring maar ook op de structuur, dus veroudering en slijtage.

De voordracht van de heer Van Linge was helder en kort. Er kan van geleerd worden dat het bewaren en conserveren niet eenvoudig is, zeker als men voorwerpen "eeuwig" wil bewaren zoals de opdracht van een museum is.

De nuttige aanwijzingen die we ontvingen zullen helpen bij ons verzamelen redelijke resultaten te verkrijgen. C.T.N.

o-o

Ordenen van een verzameling

(Verslag van de voordracht door de heer B. Wander (Openluchtmuseum Arnhem) gehouden op de contactdag op 10 oktober 1981.)

Bij het aanleggen van een verzameling is het begin eenvoudig. De beperkte hoeveelheid gegevens van een klein aantal voorwerpen is nog wel te onthouden of desnoods simpel op te schrijven in een schrift,

Naarmate de hoeveelheid materiaal zich uitbreidt komt er steeds meer behoefte aan een goede systematische catalogise-

ring van het materiaal en de gegevens hierover, zodat het terugzoeken en vergelijken makkelijk uitgevoerd kan worden.

Om ook verschillende verzamelingen op een zelfde gebied samen te laten functioneren is er behoefte om de catalogisering voor alle geïnteresseerden wat te uniformeren middels een losbladig systeem.

De heer Wander adviseerde de stichting te overwegen om als stichting een goede voorgedrukte kaart of formulier te ontwerpen zodat alle leden hiervan gebruik kunnen maken.

Het noteren van de naam, zowel de officiële als de lokale naam van een mand is noodzakelijk maar verder ook gegevens als type, hoe gemaakt, door wie, van wat voor materiaal, hoe is hij verkregen, prijs bij aankoop. Voorts zaken als staat waarin hij verkeert, welke standplaats (indien uitgeleend) afmetingen, gebruiksdoel.

Het gebruik van een voorgedrukt formulier heeft het voordeel dat uit de blanco hokjes meteen blijkt welke gegevens er nog ontbreken.

Gegevens zijn ook te verzamelen van voorwerpen die men niet in zijn eigen bezit heeft.

De kaarten worden gewoon op volgorde van aanleg genummerd. via een index kaartensysteem van trefwoorden waarop een rij hokjes waarin de nummers van de kaarten staan waarop het trefwoord voorkomt, zijn de gegevens toegankelijk. Bovendien is zo te zien of van een bepaald onderwerp of voorwerp op één of meerdere plaatsen iets te vinden is. Immers op de indexkaarten kunnen ook trefwoorden genoteerd staan als bijvoorbeeld Duitse manden, vierkante manden, potmanden, siermanden enz., woorden die mogelijk verwijzen naar diverse kaarten waarop deze voorwerpen of namen voorkomen.

De informatie die de heer Wander gaf was erg eenvoudig maar oh zo nuttig voor hen die met verzamelen van start gaan. Een goed systeem bij de opzet voorkomt dat men mettertijd zijn systeem moet ombouwen.

We zullen trachten zo spoedig mogelijk de gegeven adviezen op te volgen en een formulier gaan ontwerpen.

C.T.N.

Oproep

De heer Wiedijk, publicist uit Giethoorn vroeg ons een oproep te plaatsen aan mensen die verhalen, sprookjes, sagen of legenden kennen waar de wilg, wilgeteen of de mandenmaker een rol speelt.

We doen dat bij deze gaarne.

Hij zoekt deze stof i.v.m. een bundel die hij met sprookjes en sagen gaat samenstellen.

